

МИНИСТЕРСТВО ПРОСВЕЩЕНИЯ РОССИЙСКОЙ ФЕДЕРАЦИИ
Министерство образования Республики Тыва
"Управление образования" администрации городского округа города
Ак-Довурак
МБОУ СОШ №3 г. Ак-Довурака

РАССМОТРЕНО

Руководитель ШМО

Кара-Сал

Кара-Сал С.Г.

Протокол №1 от «25»
августа 2023 г.

СОГЛАСОВАНО

Зам.директора по УВР

Сарыглар

Сарыглар Ч.Б.

Протокол № 4 от «25»
августа 2023 г.

УТВЕРЖДЕНО

Директор школы

Момушкуну

Момушкуну М.Б.

Приказ №193/1 от «26»
августа 2023 г.

РАБОЧАЯ
ПРОГРАММА

учебного предмета

«Родной (тувинский) язык»

для 9 «а» класса основного общего образования

на 2023-2024 учебный год

Составитель: Кужугет Айслу Байыровна,
учитель родного (тувинского) языка и литературы

г. Ак-Довурак-2023

КАЛЕНДАРЬ-ТЕМАТИКТИГ ПЛАННААШКЫН

Календарь-тематиктиг планнаашкынны (КТП) башкы ажыл-чорудулгазының уг-шии, уругларның сонuurгалының болгаш кадыкшылының байдалынга дүүштүр, бөлүктөп дээш оон-даа өске аргалар-биле өскерттип ажылдап болур. КТП-ни боттандырарда, электроннуг (чурагайлыг) өөредилге курлавырларын ажыглаарының аргаларын кичээнгейге алыр, өөредилге-методиктиг материалдарны (мультимедийлиг программалар, электроннуг номнар болгаш пособиелер, электроннуг библиотекалар, виртуалдыг лабораториялар, оюннуг программалар, өөредилгениң чурагайлыг курлавырларының чыындызы) бар, белеткеп каан курлавырга даяныр, ол ышкаш башкы боду чогаадып тургузуп алгаш ажыглаар.

2022-2023 өөредилге чылында ажыглаттынып турган «Кол ниити өөредилгениң 5-9 класстарынга «Төрээн (тыва) дыл» эртемниң чижек өөредилге программазында» (Тургузукчулары: ф.э.к. К.Б. Доржу, Ч.А. Сарыглар. 2021.) чамдык темаларның туруштары Федералдыг ажылчын программада (2023ч.) өскерли бергени-биле календарь-тематиктиг план тургузарынга бергедээшкиннер туруп болур. Ынчангаш 2023-2024 өөредилге чылында федералдыг ажылчын программаже чоорту шилчииринге методиктиг дуза чедирер сорулга-биле чижек календарь-тематиктиг планнаашкын тургустунган.

9 класс – 68 ш.

Катаптаашкын – 6 шак.

Хыналда болгаш чогаадыкчы ажылдар (хыналда ажыл, эдертиг, чогаадыг, словарьлыг диктант, төлевилел дээш о.ө.) – 10 шак. Теория болгаш практика – 52 шак.

Ажыглаар өөредилге номнары:

1. «Тыва дыл. 8-9 класс». Авторлары: М.Д. Биче-оол, Д.А. Монгуш, М.В. Бавуу-Сюрюн, А.К. Ойдан-оол. 2006ч.
2. «Тыва дыл. 9 класс». Авторлары: М.В. Бавуу-Сюрюн, Б.Ч. Ооржак, А.Б. Хертек, 2018ч.
3. «Тыва дыл. 8 класс». Авторлары: Е.М. Куулар, Т.Б. Оюн, Ч.А. Сарыглар. 2023ч. ООО Издательство «Офсет» (электроннуг хевири)

Дылдың кезектери	Программа аайы-биле темалар	Шактар саны	Өөреникчилерниң кылыр ажыл-чорудулгазының кол хевирлериниң чижек тайылбыры
	8 класска өөрэнген чүүлдеринге катаптаашкын	1	8 класска өөрэнген чүүлдерин катаптаар.
Дыл, дыл дугайында ниити билиглер	<p>Тыва дылдың тыва чоннуң культура болгаш төөгүзү-биле холбаалыы.</p> <p>Тыва дылдың ниитилел амыдыралында ужур-утказы болгаш хүлээлгелери.</p> <p>Петроглифтер, иероглифтер дугайында. Түрктөрниң орхон-енисей бижиктериниң дугайында.</p> <p>Төвүт болгаш эрги моол бижиктер болгаш тыва дыл.</p> <p>Тыва дылдың баштайгы шинчээчилери.</p> <p>Тыва дылдың шинчилекчилери.</p>	10	<p>Өөредилге номунда материалдарның ниити сайгарылгазынга киржир, мергежилгелерниң онаалгаларын күүседир.</p> <p>Коллективтиг чугаа: «Тыва дылдың чоннуң культура болгаш төөгүзү-биле холбаалыы» деп темага чугаага киржир.</p> <p>Карта болгаш көргүзүг материалдарын ажыглап тургаш, «Түрк чоннарның бижиктери» деп темага дыңнадыгны белеткээр.</p> <p>Петроглифтер болгаш иероглифтерниң чижектери-биле таныжар. Тываның хаяларында бижиктер дугайында эртем-шинчилелдиг ажылдарны сонуургаар. Барыын-Хемчиктин Бижиктиг-Хаяда болгаш Улуг-Хем девискээринде хаяларда чуруктар дугайында презентацияларны кылыр. Түрктөрниң орхон-енисей бижиктериниң дугайында чугаага киржир. Оларның чуруктары-биле таныжар.</p> <p>«Тыва дылдың шинчилекчилери» деп темага презентацияны кылыр, көргүзүг материалдарын белеткээр, демнежип азы бөлүккө оон сайгарылгазын кылыр.</p> <p>Тыва литературлуг дылдың тургустунганының, оон ужур-</p>

	<p>Амгы тыва дылдың хевирлери. Литературлуг дыл (ном, нейтралдыг, чугаа)</p> <p>Литературлуг эвес дыл (девискээр аайы-биле диалектилер, кара чугаа болгаш ооң аяны, жаргоннар).</p> <p>Чүгле тыва дылда ажыглаттынып турар сөстөр.(Этнокультурлуг сөс курлавыры)</p>		<p>дузазының дугайында чугааны чорудар.</p> <p>Бөлүк аайы-биле ажылдаар: «Тыва бижиктин төөгүзү» деп темага көргүзүг материалдарын тывар, таблица азы схеманы ону тайылбырлаарыга канчаар ажыглап болурун боданыр.</p> <p>«Амгы тыва дылдың ажыглалы» деп темага төгерик столдун ажылын чорудар.</p> <p>«Мээң төрөөн тыва дылым» деп төлевилел тургузар.</p> <p>Тест айтырылгарга харыылаар.</p>
	Хыналда чогаадыг	1	Алган билиглерин бадыткаар. Немелде онаалгаларны күүседир.
	<p>Өске кижиниң чугаазын дамчыдар аргалар дугайында. Дорт чугаа. Дорт чугаалыг домакта авторнуң сөстери болгаш бижик демдектери.</p> <p>Доора чугаа.</p> <p>Цитата. Цитата ажыглаанда, бижик демдектери.</p> <p>Дорт чугаалыг домактарның болгаш цитаталарның сөзүглел тургузарына ужур-дузазы.</p>	4	<p>Өске кижиниң чугаазын дамчыдар аргаларның дугайында чугаага киржир.</p> <p>Дорт болгаш доора чугааны база домакта авторнуң сөстери ылгаар, бижик демдектерин сагыыр.</p> <p>Демнежип ажылдаар: Мергежилгелерни күүседир.</p> <p>Дорт чугааны авторнуң сөстөрүндөн аялга дузазы-биле ылгалдыр чугаалаар. Дорт чугаалыг домактарның схеманы тургузар база схема ёзугаар чогаадыр.</p> <p>Өске кижиниң чугаазын дорт чугаа-биле, доора чугаа-биле дамчыдар. Дорт чугааны дораа чугаа кылдыр өскерттир.</p> <p>Демнежип ажылдаар: Кайы-бир темага цитаталарны ажыглаары-биле тывар, бижик демдектерин сагыыр.</p> <p>Дорт чугаалыг домактарның болгаш цитаталарның сөзүглел тургузарына ужур-дузазын тайылбырлаар.</p> <p>Өөрөдиге номунда материалдарның ниити сайгарылгазына киржир, мергежилгелерниң онаалгаларын күүседир.</p>
	Катаптаашкын	1	
	Хыналда ажыл	1	Алган билиглерин бадыткаар. Немелде онаалгаларны күүседир.
Синтаксис болгаш пунктуация	Нарын домак дугайында билиг. Нарын домактын бөдүүн домактан ылгалы. Нарын домактарның бөлүктери: чагырышпаан, чагырышкан.	2	<p>Грамматиканың бир кезээ синтаксис дугайында билиглерин ханыладыр.</p> <p>Сөс каттыжышкыннарында болгаш домактарда синтаксистиг</p>

	<p>Нарын домактың кезектеринин аразында холбажыр аргалары: Эвилелдер чок болгаш эвилелдерлиг нарын домактар. Нарын домактың кезектеринин үн аяны-биле каттыжары. Нарын домактың кезектеринин эвилелдер азы эвилелзиг сөстөр-биле каттыжары.</p>		<p>харылзааларны (деңнежилге, чагыржылга) тодарадыр. Нарын домак иштинде бөдүүн домактарның аразында синтаксистиг харылзааларны илередир аргалар-биле таныжар: кожумактар, эвилелдер, эвилел (зиг) сөстөр, эдеринчилер, артынчылар, дузалал аттар, үн аяны.</p>
	<p>Чагырышпаан нарын домак дугайында билиг. Чагырышпаан нарын домактың кезектеринин каттыжар аргалары.</p> <p>Үн аяны болгаш каттыштырар эвилелдер дузазы-биле холбашкан чагырышпаан нарын домактар.</p> <p>Удурланыштырар эвилелдер-биле холбашкан чагырышпаан нарын домактар.</p> <p>Аңгылаштырар эвилелдер дузазы-биле холбашкан чагырышпаан нарын домактар.</p> <p>Чагырышпаан нарын домакка бижик демдектери. Чагырышпаан нарын домактың синтаксистиг сайгарылгазы.</p>	5	<p>Чагырышпаан нарын домактың каттыжар аргаларын тодарадыр: эвилелдер дузазы-биле (каттыштырар, удурланыштырар, аңгылаштырар); үн аяны; нарын домактың кезектеринин уткалыг харылзааларын билир.</p> <p>Чагырышпаан нарын домактарга бижик демдектерин сагыыр. Чагырышпаан нарын домактарны чугаага ажыглаар, үн аянын сагыыр. Схема ёзугаар домактарның сайгарылгазын кылыр.</p> <p>Демнежип ажылдаар: Бөдүүн домактардан чагырышпаан нарын домакты тургузар. Чечен чогаалдан чагырышпаан нарын домактарны тывар.</p> <p>Чагырышпаан нарын домактың синтаксистиг сайгарылгазын кылыр.</p> <p>Өөредилге номунда материалдарның ниити сайгарылгазынга киржир, мергежилгелернин онаалгаларын күүседир.</p> <p>«Эвилелдер дузазы-биле холбашкан чагырышпаан нарын домактар» деп дыннадыгны белеткээр.</p> <p>Нарын домактар кирген диктантыны бижиир.</p> <p>«Төөгү болгаш культураның тураскаалдары-биле таныжылга» деп төлевилел тургузар. Делгеренгей планын тургузар.</p>
Хыналда ажыл		1	Алган билиглерин бадыткаар. Немелде онаалгаларны күүседир.
Чогаадыг		1	«Тураскаалдар чүнү чугаалап турарыл?» деп угаап боданышкынның чогаадыгны бижиир.

<p>Чагырышкан нарын домак дугайында билиг. Чагырышкан нарын домакта тайылбыр домактын туружу.</p> <p>Чагырышкан нарын домакта кол болгаш тайылбыр домак, оларның холбажыр аргалары.</p> <p>Чагырышкан нарын домакта тайылбыр домактарның янзылары, оларга бижик демдектери: Немелдениң тайылбыр домаа. Немелдениң тайылбыр домаанга бижик демдектери.</p> <p>Тодарадылганың тайылбыр домаа.</p> <p>Даар байдалдың тайылбыр домаа.</p> <p>Чөрүлдээниң тайылбыр домаа.</p> <p>Сорулганың тайылбыр домаа.</p> <p>Чылдагаанның тайылбыр домаа.</p> <p>Деңнелгениң тайылбыр домаа.</p> <p>Туруштуң тайылбыр домаа.</p> <p>Кылдыныг аргазының тайылбыр домаа.</p> <p>Чагырышкан нарын домактын синтаксистиг сайгарылгазы.</p>	<p>12</p>	<p>Чагырышкан нарын домак дугайында чугаага киржир. Чагырышкан нарын домакта кол болгаш тайылбыр домакты ылгаар онаалгаларлыг мергежилгелерни күүседир. Өөредилге ному-биле ажылдаар. Демнежип ажылдаар: Бердинген схема ёзугаар домактарны сайгарар. Чагырышкан нарын домактын кол болгаш чагырткан домактарының аразында уткалыг харылзаазын тодарадыр. Кол болгаш чагырткан домактарының кызыгаарын айтыр, кол домактан айтырыгны шын салыр. Чагырткан болгаш кол домактын аразында холбажыр аргаларын танып билир: кожумактар, эвилелдер болгаш эвилелзиг сөстер, эдеринчилер болгаш дузалал аттар, артынчылар, үн аяны. Чагырышкан нарын домакта тайылбыр домактарның янзыларын таныыр: үениң, тодарадылганың, немелдениң, даар байдалдың, чөрүлдээниң, сорулганың, чылдагаанның, деңнелгениң, туруштуң, кылдыныг аргазының тайылбыр домактары, оларга бижик демдектери. Чагырышкан нарын домакты аас болгаш бижимел чугаага ажыглаар. Сөзүглелди тыва литературлуг дылдың пунктуастыг, грамматиктиг нормаларын сайгарары-биле номчуур болгаш сайгарар. Чагырышкан нарын домактын синтаксистиг сайгарылгазын кылыр. Чогаадыкчы ажыл: Надя Рушеваның дугайында авазының чугаазындан үзүндүнү сактып чугаалаар. Ук сөзүглелди нарын болгаш нарынчыттыг домактар-биле делгемчидер.</p>
<p>Хыналда ажыл</p>	<p>1</p>	<p>Алган билиглериң бадыткаар. Немелде онаалгаларны күүседир.</p>

	<p>Нарын синтаксистиг конструкциялар дугайында билиг. Оларның кезектериниң аразында харылзаалар болгаш бижик демдектери.</p> <p>Нарын синтаксистиг конструкцияларның синтаксистиг сайгарылгазы.</p>	2	<p>Хөй-биле кады (коллектив-биле) ажылдаар: Нарын синтаксистиг конструкцияларны танып тывар, оларның кезектериниң аразында харылзааларны (дес-дараалаан, чаңгыс аймак эвес, чаңгыс аймак болгаш холушкак) ылгаар.</p> <p>Нарын синтаксистиг конструкцияларга бижик демдектерин салганын тайылбырлаар.</p> <p>Нарын синтаксистиг конструкцияларның сайгарылгазын кылыр.</p> <p>Бот ажылдаар: Нарын синтаксистиг конструкцияларны угаап боданыышкынга (монологка) ажыглаар.</p>
	Хыналда ажыл	1	Алган билиглериң бадыткаар. Немелде онаалгаларны күүседир.
	Чогаадыг	1	
Сөзүглел	<p>Сөзүглел дугайында билиг, ооң кол демдектери.</p> <p>Сөзүглелдиң темазы, кол бодалы.</p> <p>Сөзүглелдиң уткалыг кезектери (микротема). Абзац дугайында билиг.</p> <p>Домактарның (лексиктиг, морфологтуг, синтаксистиг) болгаш сөзүглелдиң (микротемалар) кезектериниң аразында каттыжар аргалары.</p> <p>Сөзүглелдиң тургузуу. Сөзүглелдиң планы. Тезис. Сөзүглелди допчулай бижири (конспект). Аннотация. Чогаадыг. Тест</p>	5	<p>Сөзүглел дугайында билиин ханыладыр.</p> <p>Демнежип ажылдаар: Сөзүглелдиң кол демдектерин (уткалыг кезектерге чарлырын, утка талазы-биле чаңгыс аай болурун, кезектериниң аразында харылзаалыын) тодарадыр.</p> <p>Бот ажылдаар: Сөзүглелде чугула (дүлгүүр) сөстөрни тывар, сөзүглелдиң кол бодалын болгаш темазын тодарадыр.</p> <p>Сөзүглелдиң уткалыг кезектерин ылгаар.</p> <p>Бөлүк аайы-биле ажылдаар: Домактарның болгаш сөзүглелдиң кезектерин харылзаштырып турар аргаларны тодарадыр.</p> <p>Абзацты чугааның стиль-композициялыг үзүндүзү болур деп билип алыр. Сөзүглелдиң тургузуун тодарадыр.</p> <p>Хөй-биле кады (коллектив-биле) ажылдаар: Сөзүглелди тургузар база ону эде тургузарының кол хевирлерин (план, тезис, конспект (допчулай бижири), аннотацияны) ажыглаар.</p> <p>Сөзүглел тургузарының негелделерин сагып, аңгы-аңгы хевирлерниң сөзүглелдерин тургузар.</p> <p>Сөзүглелди кандыг сорулга-биле, кымга хамаарыштыр бижээниниң болгаш ооң темазының, кол бодалының аайы-биле дылдың аргаларын шилип ажыглаар.</p> <p>Сөзүглелдиң дылының онзагайын сайгарар.</p>

<p>Стилистика</p>	<p>Дылдың ажыглалының аайы-биле хевирлери: ном болгаш чугаа стили. Стилль талазы-биле нейтралдыг сөстөр, хевирлер, домактар.</p> <p>Ном стили, ооң янзылары: эртем, публицистика, албан-херек стильдери. Эртем стилиниң жанрлары (үненел, аннотация, илеткел, статья, рецензия).</p> <p>Публицистика стилиниң жанрлары (солунга статья, интервью, орук демдеглелдери, репортаж...).</p> <p>Албан-херек стилиниң жанрлары (хол үжүү, шынзылга, билдириишкин, резюме...).</p> <p>Аас чугааның кол жанрлары: кандыг-бир чүве дугайында чугаалаары, чугаалажыры, маргыжары.</p> <p>Чечен чогаал стили, ооң жанрларының дыл талазы-биле онзагайлары.</p> <p>Синонимика – стилистиканың кол өзээ. Лексиканың стиль синонимнери.</p> <p>Грамматиканың стиль синонимнери. Словарьлыг диктант</p>	<p>8</p>	<p>Бот ажылдаар: Сөзүглелди тема, кол бодал, тургузуунуң аайы-биле кайы стильге хамааржырын сайгарар.</p> <p>Хөй-биле кады (коллектив-биле) ажылдаар: Сөзүглелди фонетиктиг, лексиктиг, морфологтуг, синтаксистиг курлавырының аайы-биле сайгарар. Сөзүглелге сөстү доора болгаш көжүргөн уткаларында кылдыр, контекстиг синонимнерни болгаш антонимнерни, окказионализмнерни (авторнуң бодунуң чогааткан сөстөрүн) ажыглаар.</p> <p>Хөй-биле кады (коллектив-биле) ажылдаар: Сөзүглелдин кайы стильге хамааржырын тодарадыр.</p> <p>Чугааның аңгы-аңгы стильдер, жанрлар, хевирлеринге сөзүглелдерини тургузар: тезис, үненел, илеткел, чагаа, хол үжүү, шынзылга, билдириишкин, резюме; солунга статья, интервью, орук демдеглелдери.</p> <p>Функционалдыг стильдерни азы дылдың хүлээлгелеринин хевирлерин аңгылаар: ном болгаш чугаа стили.</p> <p>Стилль талазы-биле нейтралдыг сөстөр, хевирлер, домактарны тодарадыр.</p> <p>Бөлүк аайы-биле ажылдаар: Ном стилиниң янзыларын аңгылаар (эртем, публицистика, албан-херек) ылгаар.</p> <p>Хөй-биле кады (коллектив-биле) ажылдаар: Ном стилиниң кол жанрларын ылгаар: эртем (үненел, аннотация, илеткел, эртем статьязы, рецензия), публицистика (солунга статья, интервью, орук демдеглелдери, репортаж...), албан-херек (хол үжүү, шынзылга, билдириишкин, резюме...).</p> <p>Чугаа стилин тодарадыр, ооң-биле холбашкан чугаа культуразын сагыыр. Чугаа стилиниң хевирлерин (кандыг-бир чүве чугаалажыры, кандыг-бир айтырыгга хамаарыштыр маргыжары, чугаалаары, кижилернин амы-хууда чагаалары) ылгаар болгаш оларның онзагайларын тодарадыр.</p> <p>Чечен чогаал дылының онзагайларын тодарадып тайылбырлаар. Тыва литературлуг дылдың кол функционалдыг стильдерин (ном стили, чугаа стили) шиңгээдир.</p>
-------------------	--	----------	---

			<p>Тыва дылдың словарьларын тыва литературлуг дылдың нормаларын шингээдири болгаш сөс курлавырын байыдары-биле ажыглаар.</p> <p>Бодунуң шын эвес чугаалаан чүвезин эде тургузар.</p>
	Практиктиг ажыл	1	Алган билиглерин бадыткаар, онаалгаларны күүседир.
Чугаа, чугаалажып харылзажыры болгаш чугаа культуразы	<p>Аас болгаш бижимел чугаа, монолог, диалог, полилог (катаптаашкын).</p> <p>Литературлуг дылдың нормалары. Фонетика болгаш орфоэпия талазы-биле нормалар. Лексика талазы-биле нормалар.</p> <p>Грамматиктиг нормалар. Орфография болгаш пунктуация талазы-биле нормалар.</p> <p>Сөзүглел-биле ажылдың хевирлери. Өөредилге ному, дыл словарьлары, немелде литература-биле ажылдаар аргалар.</p>	4	<p>Чугааның аңгы-аңгы стильдер, жанрлар, хевирлеринге сөзүглелдерини тургузар.</p> <p>Эш-өөрүнүң мурнунга улуг эвес дыңнадыг, илеткел, реферат-биле чүве чугаалаар; кандыг-бир маргылдаалыг айтырыгны шиитпирлээринге киржир.</p> <p>Бодалдарын, сагыш-сеткилин илередиринде, сөс курлавырын чөптүг ажыглаар.</p> <p>Кандыг-бир айтырыгга хамаарышкан дискуссияга киржир. Дискуссия үезинде бодалдарын хостуг, шын илередир. Факт-барымдааларны сайгарар, бодалын бадыткаар. Чугаа культуразын сагыыр. Бодунуң кижилер-биле харылзажып билириниң деңгелин сайгарар.</p> <p>Өөредилге номунда материалдарның ниити сайгарылгазынга киржир, мергежилгелерниң онаалгаларын күүседир.</p> <p>Сүмелээни тема ёзугуаар монолог, диалогтарны тургузар.</p> <p>Номчаан азы дыңнаан сөзүглелин долузу-биле, кызыра азы херек кезектерин чугаалап дамчыдар.</p> <p>Бөлүк аайы-биле ажылдаар: Тыва дылдың кол-кол нормаларының даңзызын таблицага көргүзер.</p> <p>Демнежип ажылдаар: дыл словарьлары болгаш немелде литератураны канчаар ажыглаарын өөренип көөр.</p> <p>Хөй-биле кады (коллектив-биле) ажылдаар: тыва литературлуг дылдың нормаларын шингээдири болгаш сөс курлавырын байыдары-биле тыва дылдың словарьларын ажыглаар.</p> <p>Бот ажылдаар: Бодунуң чугаазын экижидер, эдер.</p>

	Хыналда а жыл	1	
	Катаптаашкын Өске кижиниң чугаазын дамчыдар аргалар. Нарын домак. Сөзүглел.	4	Тус-тузунда тема аайы-биле демнежип, хөй-биле кады (коллектив-биле), бөлүк аайы-биле болгаш бот а жылдаар.
	Хыналда а жыл	1	Алган билиглери бадыткаар. Немелде онаалгаларны күүседир.
		68 шак	

